

ZAMEK

Nazwa:

Zamek Królewski na Wawelu w Krakowie

Lokalizacja:

Kraków, gmina Kraków, powiat krakowski, woj. małopolskie

Adres: Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki

31-001 Kraków, Wawel 5

Tel: 48 12 422 51 55

Współrzędne geograficzne: N 50°03' E 19°56'

Wpis do rejestru zabytków: nr A-7 z dn. 28.03.1931 r. oraz z dn. 20.02.1933 r.

Zamek królewski na Wawelu w Krakowie.

Kraków, Zamek Królewski na Wawelu, Działanie Arkadowy, archiwum NID

Tekst karty ewidencyjnej zabytku z 1996 roku, autor Piotr Stępień

Wawel. Zespół zabudowy **zamku królewskiego (zamku wyższego, rezydencji królewskiej).**

Autorzy, historia obiektu, określenie stylu:

Relikty najstarszych obiektów murowanych na terenie zespołu pochodzą z fazy przedromańskiej, której początki sięgają przełomu X/XI wieku (rotunda Najświętszej Marii Panny, tzw. budowla czworokątna, budowla poprzedzająca kościół św. Gereona). Pozostałości nieco późniejszych obiektów o funkcji rezydencjalno-obronnej odnalezione w rejonie obecnego skrzydła północnego (przedromańska sala o 24 słupach, sąsiadująca z nią budowla romańska) i narożnika północno-wschodniego (romańska wieża mieszkalno-obronna, „słup”). W XI wieku w obecnym narożniku północno-zachodnim powstała romańska kaplica pałacowa (kościół św. Gereona), a prawdopodobnie w XIII wieku w narożniku północno-wschodnim wczesnogotycka wieża mieszkalno-obronna zwana „Łokietkową”. Wschodnia część wzgórza oddzielona była linią obronną prawdopodobnie już od X/XI wieku. Podział ten utrwalono około połowy XIII wieku wałem, a na przełomie XIII i XIV wieku (po 1290 roku) kamiennym murem obronnym, włączając w jego linię wspomnianą kaplicę św. Gereona i rotundę Najświętszej Marii Panny. Jego południowe zakończenie, według jednej z hipotez badawczych, połączono innym murem z zespołem wymienionych wież. W obrębie tych murów w 1. połowie XIV wieku powstał zespół zamku gotyckiego (zamku wyższego czyli rezydencji), obejmujący skrzydło wschodnie z przebudowaną kaplicą, skrzydło północne i południowo-zachodnie. Przy dalszej rozbudowie za panowania Kazimierza Wielkiego poszerzono zespół ku południowemu-wschodowi, likwidując mur i wznosząc nowe skrzydło rezydencji z murem i prawdopodobnie basztą Jordanką. Przebudowano wnętrza wieży „Łokietkowej”, a wieżę romańską zastąpiła druga gotycka wieża mieszkalno-obronna. W następnej fazie, związanej z panowaniem Władysława Jagiełły, rozbudowano ją jako **wieżę Duńską** (murator Huńcza, kon. XIV w.), z którą sąsiadowała wysunięta ku północnemu wschodowi budowla na arkadowym podmurowaniu (zwana później Kurzą Stopką).

W okresie XIV-XV wieku powstały również budowle po zewnętrznej stronie muru oddzielającego zamek wyższy: budynek przy bramie (z którego zachowała się ściana z oknem typu „oculus”) i budynek przy południowej części tego muru (prawdopodobnie o przeznaczeniu gospodarczym).

Gotycka rezydencja królewska z czasów Jagiełły nie ulegała większym zmianom aż do przebudowy renesansowej, której rezultatem był układ istniejący do dziś.

Pierwszy etap, to przebudowa gotyckiego skrzydła północno-zachodniego na pałac (tzw. pałac króla Aleksandra, 1504-1507), drugi - to przebudowa skrzydła północnego już za panowania Zygmunta I (1508-1512). W obu pałacach działali mistrz murarski Ebreard, prawdopodobnie tożsamy z Erhardem Rosembergerem z Koblencji, mistrz ciesielski Krzysztof oraz kamieniarz Franciszek z Florencji i jego warsztat. Detal architektoniczny tych pałaców złożony jest z elementów późnogotyckich i elementów renesansowych. Krużganki arkadowe wzdłuż obu skrzydeł wzniesiono

zapewne w latach 1515-1516 (Franciszek z Florencji), natomiast budynek kuchni królewskiej w latach 1516 -1517.

Kolejny etap – budowę trzeciego skrzydła pałacu to jest skrzydła wschodniego (1520-1529) realizowali mistrz murarski Benedykt i związany z nim gotycko - renesansowy warsztat kamieniarski (Kasper Simon), mistrz ciesielski Bartłomiej Wiśniowski. Wykończenie drugiego piętra skrzydła wschodniego i południowego (1534 -35) oraz przebudowa sieni wjazdowej z budową skrzydła bramnego (1534) są dziełem Bartłomieja Berreciego z warsztatem, tworzącym detal o cechach renesansowych.

W zespół rezydencji renesansowej włączono, przebudowując, Kurzą Nogę, Wieżę Duńską i Kurzą Stopkę (1529-1531). Trzeci pałac, silnie uszkodzony pożarem w 1536 roku, odbudowywali do 1542 roku Bartłomiej Berrecci (zm. 1537) i Mikołaj Castiglione. Ten ostatni zatrudniony był także przy innych pracach w zamku do 1545 roku, po nim Mateusz Włoch (do 1549). W XVI wieku zabudowa gospodarcza zamku została poszerzona ku zachodowi (budowa stajni przed 1530 rokiem), kosztem zabudowy zamku niższego.

Za panowania Zygmunta Augusta jedyną ważniejszą realizacją architektoniczną było dodanie attyki na skrzydle południowym (1565 r., murator Tomasz). Odbudowa północnej części zamku po pożarach w 1595 roku (architekt Giovanni Trevano, kamieniarz Ambroży Meazzi) prowadzona już była w stylu wczesnobarokowym oprócz przebudowy wnętrza i urządzenia schodów Senatorskich dodano w północno-wschodnim narożniku zamku wieżę zwaną Zygmunta III (przed 1603 r.). Drugą wieżę flankującą elewację zewnętrzną skrzydła północnego od zachodu (zwaną wieżą Sobieskiego) wzniesiono około 1620 r.

Za panowania Jana III Sobieskiego prace prowadzono w latach 1676 i 1689-94. Po zniszczeniach na początku XVIII wieku (m.in. przez pożar w 1702 roku) kilkakrotnie odnawiano zamek królewski (rezydencję wraz z zabudową gospodarczą przy kuchniach królewskich). W trakcie prac w latach 1786-87 na przyjazd Stanisława Augusta Poniatowskiego między innymi wybito bramę w kurtynie południowej i odnowiono wnętrza (projekt prawdopodobnie Sebastiana Sierakowskiego, realizacja Franciszka Gąsiewskiego).

Po rozbiorach dwukrotnie przebudowywano zamek na koszary w latach: 1802-1807 i 1854-1846 (z udziałem Feliksa Księżarskiego). W okresie Wolnego Miasta Krakowa w zamku dokończono w 1823 roku obmurowanie krużganków i wykonano drobne prace, jednak zamierzona gruntowna restauracja nie doszła do skutku. Zmiany w XIX wieku objęły wnętrza, detal elewacji i dachy, z zachowaniem substancji i bryły zespołu za wyjątkiem gruntownie przebadanych budynków kuchni królewskich, wozowni, w miejsce których powstał nowy budynek pełniący współczesne funkcje, w tym funkcję muzealną. Wprowadzone wówczas elementy neogotyckie usunięto przy odnowie zamku po 1905 roku.

Od 1880 roku prowadzono prace przygotowawcze do remontu: dokumentację inwentaryzacyjną i projektową wykonaną pod kierunkiem Tomasza Prylińskiego. Po przejściu zamku w 1905 roku odnowę prowadziło Kierownictwo Restauracji (później Kierownictwo Odnowienia) Zamku Królewskiego pod kierunkiem Zygmunta Hendla (badania, odnowienie krużganków i większość

elewacji zewnętrznych), Ignacego Sowińskiego, Karola Skawińskiego, a od 1916 roku Adolfa Szyszko-Bohusza (odnowienie większości wnętrz, pierwsze rezerwaty archeologiczno-architektoniczne). Prace przerwała okupacja hitlerowska, w trakcie której przebudowano budynek zwany Kuchniami Królewskimi, rozebrano budynek dawnej stajni i dokonano innych szpecących przeróbek. W latach 1905-1965 pracami Kierownictwa Odnowienia kierowali prof. Bohdan Guerquin, prof. Witold Minkiewicz, od 1915 roku prof. Alfred Majewski (odnowienie Schodów Senatorskich, wnętrz skrzydła zachodniego i bramnego, nowy zespół rezerwatów w budynku Kuchni Królewskich) i w ostatnim okresie profesor Przemysław T. Szafer.

Od 1986 roku inwestorem prac jest Dyrekcja Zamku królewskiego na Wawelu – Państwowych Zbiorów Sztuki w Krakowie.

Opis.

Zespół zabudowy zamku królewskiego (zamku wyższego – rezydencji królewskiej) zajmuje wschodnią część wzgórza. Centrum założenia stanowi dziedziniec Arkadowy, na rzucie nieregularnego pięcioboku, zamknięty trzema skrzydłami pałacowymi (zachodnim, północnym i wschodnim), skrzydłem kurtynowym (południowym) i budynkiem zwanym Kuchniami Królewskimi. Dziedziniec jest otoczony krużgankami (za wyjątkiem budynku Kuchni). Dalsze elementy zespołu to:

- skrzydło bramne – usytuowane między katedrą i budynkiem Kuchni Królewskich, łączące się pod kątem prostym ze skrzydłem zachodnim,
- wieże flankujące elewację zewnętrzną skrzydła północnego (od zachodu wieża zwana Sobieskiego, od wschodu wieża zwana Zygmunta III);
- tzw. kurza Stopka – rodzaj belwederu na konstrukcji arkadowej wysunięta z narożnika północno-wschodniego;
- wieża Duńska przylegająca do skrzydła wschodniego w jego części północnej;
- baszta Jordanka wtopiona w południową część elewacji zewnętrznej skrzydła wschodniego;

Do wschodniej części skrzydła południowego przylega wieża Senatorska.

Skrzydło zachodnie połączone jest z katedrą, nad oddzielającym je dziedzińczykiem zwanym Batorego, dwoma przejściami na arkadach.

Do elewacji zewnętrznej skrzydła wschodniego przylega taras tak zwanych Ogródków królewskich, zamkniętych murem oporowym pomiędzy wieżą Duńską i Jordanką.

Południowe zakończenie tego skrzydła jest wysunięte przed linię skrzydła południowego (kurtynowego).

Wszystkie budowle w zespole zamku są murowane z kamienia łamanego i cegły, w części licowanej ciosem, w większości tynkowane, z detalami architektonicznymi z kamienia. Skrzydła pałacowe na rzucie prostokąta, w zasadzie jednotraktowe (skrzydła północne i wschodnie na parterze miejscami dwutraktowe).

Budynek zwany Kuchniami Królewskimi z dwoma silnie wysuniętymi ryzalitami (północnym i południowym) od strony zachodniej jest trzyraktowy a ryzalit południowy dwutraktowy.

Całość zabudowy podpiwniczona za wyjątkiem skrzydła zachodniego i południowego, miejscami piwnice dwukondygnacyjne. Gabaryt całej zabudowy jest zbliżony (trzy kondygnacje naziemne: przyziemie i dwa piętra, nakryte dachami stromymi w większości o konstrukcji stalowej).

Wnętrza skrzydeł pałacowych przekryte sklepieniami i stropami drewnianymi z odciążającymi stropami żelbetowymi, wyposażone w detale kamienne i polichromie (w części autentyczne, w części rekonstruowane po 1905 r.), posadzki kamienne i parkiety (wykonane po 1905 r.). Wnętrza budynku Kuchni Królewskich za wyjątkiem rezerwatu w przyziemiu, przekryte stropami betonowymi i żelbetowymi ze współczesnym detalem architektonicznym.

W murach istniejących budowli zamku oraz pod nimi, pod powierzchnią dziedzińców (Arkadowego i Batorego) oraz przyległego terenu – zachowane są relikty wcześniejszych budowli: część odsłonięta w formie rezerwatów archeologiczno-architektonicznych (zespół rezerwatów – wystawa „Wawel zaginiony”, rezerwat w północno-wschodnim narożniku zamku z relikdami kościoła zwanego św. Gereona i kaplicy św. Marii Egipcjanki, rezerwat z relikdami romańskiej wieży obronno-mieszkalnej).

Podpisy do zdjęć i materiałów archiwalnych:

NID-zamki-Krakow-002 – archiwum NID

NID-zamki-Krakow-003 – archiwum NID, zdjęcie lotnicze, fot. W Stępień, 1992

NID-zamki-Krakow-004 – archiwum NID, zdjęcie lotnicze, fot. W Stępień, 1992

NID-zamki-Krakow-005 – archiwum NID, zdjęcie lotnicze, fot. Z. Siemaszko, 1967

NID-zamki-Krakow-006 – archiwum NID, zdjęcie lotnicze, fot. Z. Siemaszko, 1967

NID-zamki-Krakow-007 – archiwum NID, fot. L. Świącki, 1960

NID-zamki-Krakow-008 – archiwum NID, fot. L. Świącki, 1960

NID-zamki-Krakow-009 – archiwum NID, projekt decyzji o wpisie do rejestru zabytków z 1933 r.

NID-zamki-Krakow-010 – archiwum NID, decyzja o wpisie do rejestru zabytków z 1933 r.

NID-zamki-Krakow-011 – archiwum NID, karta ewidencyjna zabytku z 1967 r.

NID-zamki-Krakow-012 – archiwum NID, fragment karty ewidencyjnej z 1996 r.